

СОЦИАЛНОТО РАВНОВЕСИЕ КАТО КРИТЕРИЙ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОБЩЕСТВЕННОТО ПРОИЗВОДСТВО

Обоснована е тезата, че икономическите и политическите предприемачи във съвременните общества са ценност и като такава те са защитени чрез институции дефиниращи социалната им роля в обществото. В двата субекта се персонифицира характера на основното противоречие на съвременните общества. В съвместния процес на общественото производство те могат да бъдат както в състояние на социално равновесие, така и в ситуация на обществен конфликт. Даден е алгоритъм за определяне на това равновесие и посоката на възможните бъдещи социални действия на икономическите и политическите предприемачи. Теоретичните изводи са доказани експериментално чрез оценка на икономиката на България през 1997-2008 г.

JEL: D72; D75

БВП като измерител на устойчивото развитие на общественото производство

Съществуват всички обективни факти, за да се твърди, че досегашният модел на преход на българското общество не се развива по критерия за оптималност на общественото производство. Съгласно този критерий оптималността в отношенията между икономическите и политическите предприемачи е постигната, когато нито един от тях не би могъл да повиши благоденствието си за сметка на другия.¹

Социал-либералният модел в сегашния му вид не защитава равнопоставено интересите на политическите и икономическите предприемачи. По тази причина той не води до ефективност на общественото производство, организирано чрез частния и публичния сектор на икономиката. Неефективна е и размяната между двата сектора. За съжаление към 2009 г. липсва достатъчно информация за по-прецизна оценка, доколко факторите за производство са използвани на границата на производствените възможности. Не разполагаме и с научна информация за ефективността на размяната, за да се прецени доколко относителните цени са съдействали за по-справедливо разпределение на доходите.

На макроравнище икономическите и политическите предприемачи като персонифицирани страни на основното икономическо противоречие са субек-

---

¹ Разбирането ни за политическия и икономическия предприемач е представено в *Йовков, Ив., К. Колев*. Противоречия в моделите за организационно устройство на обществата от либерал-социалистически и либерал-социален тип. - Управление и устойчиво развитие, 2009, N 1-2, с. 15-25.

тите, които присвояват дохода. Неговият измерител е брутният вътрешен продукт (БВП). Производството и размяната му са обществена ценност, която се постига със социалните действия на икономическите и политическите предприемачи. Чрез тях те обективизират социалната си функция при управлението на икономическите процеси. Тези социални действия подлежат на оценка. Както и трябва да се очаква, тя може да бъде проверена само в институционалната матрица на действащия модел за организационно устройство на икономическата система. Самата оценка пък е сравнително съпоставяне на действително постигнатите резултати спрямо граничните стойности в идеалния модел. Аналитичният вид на последния може да се представи чрез следната формула:

$$(1) \quad m = \frac{БВП}{1 + K_0} - I,$$

където m е делът от БВП за крайно потребление, който икономическите или политическите предприемачи присвояват и разпределят между собствениците на производствени фактори, лв.;

$БВП$ – брутният вътрешен продукт, лв.;

I – делът от БВП за инвестиции (капитализиране), лв.;

K_0 – коефициентът, показващ оптималната стойност, жертвана от икономическите и политическите предприемачи, за да се осигури социално равновесие.

В модела за организационно устройство на икономическата система на съвременните общества делът за крайно потребление (m) зависи от стойността на инвестициите и коефициента на оптимална жертвана стойност K_0 . Инвестициите при този модел, чиято политическа доктрина е обществената собственост върху средствата за производство, са обикновено зададена от централния управляващ орган величина. В бившите социалистически държави например тази функция се поемаше от плана за социално-икономическо развитие на страната чрез фонд "Натрупване". Останалата част, която формира фонда на потреблението, се моделира чрез коефициента на оптималност K_0 . При реални възможни икономически политики, формирани от $0 < K_0 < 1$, се определя и характерът на социалните действия. При K_0 , клонящо към 1, действията се предопределят от координиращата роля на плана и лимитиране на преразпределителните отношения чрез него. При K_0 , клонящо към 0, тези действия се осъществяват в рамките на правила, даващи икономическа свобода на стопанските организации.

Инвестициите при социален модел, чиято политическа доктрина е частната собственост върху средствата за производство, са в друга функционална зависимост спрямо посочените два фактора. Тъй като цената на факторите за производство и на стоките и услугите за крайно потребление не

е предварително зададена величина, а се формира като пазарна, а решенията за инвестиции се вземат от икономическите предприемачи, размерът им не може да бъде предварително зададен от централния орган. Той би могъл единствено да стимулира чрез приети законодателни норми процеса на капиталистическо натрупване. Това означава, че ако на входа на икономическата система $I = 0$, то частта от БВП, която присвояват икономическите предприемачи от частния сектор, трябва да гарантира както крайното, така и производственото им потребление при съответните икономически политики. Тази част зависи от величината на K_o , която трябва да е предварително зададена и да отразява социалното равновесие в обществото, като се осигурява чрез относителните цени на фиска, заложен в Закона за държавния бюджет. С него се осигурява и частта на правителствените разходи за инвестиции.

След 1990 г. в икономическата система на българското общество се прави опит да бъде наложен социал-либералният модел. Той носи всичките предимства и недостатъци на съответната доктрина² и може да изпълни очакванията на икономическите и политическите предприемачи за социално равновесие, ако позволява:

първо, оценка на закономерностите от устойчивото развитие на икономическата система чрез темповете на растеж на БВП като измерител на обществения характер на производството му в частния и в публичния сектор;

второ, управление на социалния компромис между икономическите и политическите предприемачи, което не позволява общественото производство да се отклонява значително от границата на максималните му производствени възможности;

трето, постигане на оптимална пропорция между дяловете БВП за крайно потребление, между икономическите и политическите предприемачи.

Посочените функции на модела са изпълними, когато коефициентът на жертваната стойност, осигуряваща социално равновесие между двата субекта, е в порядъка $K_o = 0.5$. Тази стойност се свързва с комбинацията от факторите, които публичният и частният сектор използват, за да поддържат икономическата система на границите на производствените възможности. Същевременно дяловете на икономическите и политическите предприемачи, които са осигурени при условие на $K_o = 0.5$, при предварително заделени ресурси за натрупване в смисъла на посоченото са показател, че политическата система успява да защити със съответни институции социалните функции на двата субекта. Това е първото условие за оптималност. Ако използваме категоричния апарат на икономиката на публичния сектор, ефективността на производствената функция на икономическата система се дефинира като *такова използване на потенциалите на частния и публичния сектор,*

² Вж. Йовков, Ив., К. Колев. Цит. съч., с. 15-25.

вследствие на което икономиката се намира на границата на максималните си производствени възможности.

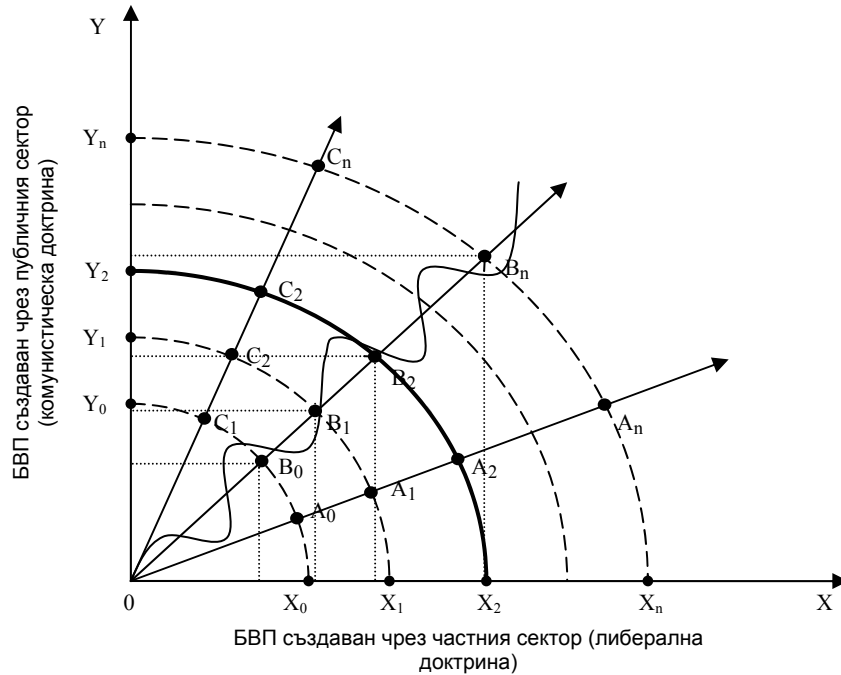
Оптималността при $K_o = 0.5$ при общественото производство с публично-частен характер има и друго измерение. Ако дяловете за крайно потребление, присвоявани от икономическите и политическите предприемачи, съответстват на този коефициент, може да се твърди, че е достигната относителна справедливост от разпределението между тях. Тъй като основният механизъм за това е размяната чрез относителните цени на стоките и услугите, имаме основание ефективността от размяната да бъде дефинирана като *разпределение на добавената стойност между икономическите и политическите предприемачи въз основа на относителни цени, приети от тях за справедливи*. Това е друг израз на твърдението, че институциите и институционализираните служби и длъжности чрез механизма на относителните цени предоставят равен достъп до ценностите, създавани от публичния и частния сектор на икономическата система на обществото. Този достъп до ценностите от публичния сектор в модерните общества се осигурява чрез данъчната система. Частният сектор разчита на механизма на пазарните цени. Когато относителните цени в механизмите на публичния и частния сектор се приемат за справедливи от двата субекта, само тогава, ако използваме терминологията на икономиката на публичния сектор, може да се говори за ефективност на размяната.

Ефективността на производството, дефинирана в изложения смисъл, може да бъде разбрана, ако аналитичната форма на идеалния модел (вж. формула 1) се представи графично. Границата на максималните производствени възможности, които публичният и частният сектор могат да достигнат чрез този модел би имала вида, показан на фиг. 1.

Чрез този модел илюстрираме и процеса на устойчивото развитие на общественото производство, изразено чрез величината на БВП. Когато то е организирано по капиталистически начин, тя се формира от производството на брутна добавена стойност, плюс нето данъците върху продуктите, митата върху вноса и данък добавената стойност. В този смисъл производството на БВП има характер на обективно действащ икономически закон, присъщ на модерното, с публично-частен характер, общество. Графиката изразява същността на либералната и комунистическите доктрини и техните две съвременни алтернативи. При крайната форма на либералната доктрина, БВП като израз на устойчивото развитие е показан на фигурата чрез динамичните му състояния като точки от вектора OX_n . Това е състояние на максималните производствени възможности, при което факторите за производство са преобладаващо частна собственост, а разпределителните отношения се осъществяват по относителни цени, формирани на принципа "доброволен двустранен контракт".

Фигура 1

Крива на максималните производствени възможности

Крайната форма – комунистическата доктрина, е алтернативата на либералната, а състоянието от историческия процес на развитието ѝ е изобразено с точките по вектора OY_n . Тук факторите на производството са обществена собственост, а разпределителните отношения се осъществяват чрез относителните цени, формирани на принципа “заповед – команда”. Социал-либералните и либерал-социалните доктрини съвсем естествено се явяват компромиса между двете крайности съответно по векторите OA_n и OC_n . Те отразяват състоянието на икономическата система, при която частният сектор на социал-либералната форма присвоява между $\frac{1}{2}$ и $\frac{2}{3}$ от БВП за крайно потребление и натрупване основно чрез ценовия механизъм на пазарите. Съвсем естествено либерал-социалната форма на обществото като алтернатива на социал-либералната присвоява между $\frac{1}{2}$ и $\frac{3}{4}$ от БВП, но вече основно чрез административно-командния механизъм на данъчната система, допълнен от ценовия механизъм на стоките и услугите от публичния сектор.

Стойността на $K_o = 0.5$ е оптимум, към който икономическите и политическите предприемачи обективно се насочват, за да отговорят на критерия за оптималност. Разумният компромис между тях в процеса на разпределението е израз на отстраняване на едно и също икономическо противоречие, пред което те винаги са изправени - *ограниченост на ресурсите, с които разполагат, и непрекъснато нарастваща потребност от производството на стоки и услуги*. Интересите на двата субекта като предприемачи са двигателят на устойчивото развитие на общественото производство. Интересът на политическия предприемач е мотиватор за непрекъснато нарастващия му "апетит" да присвоява и разпределя публични блага чрез публичните финанси. Този икономическия предприемач се насочва към производство и разпределение на добавена стойност в условията на "по-малко държава". Двата интереса са обективни и всеки компромис между тях води до пропуснати ползи за единия или другия. Цената на пропуснатите възможности (opportunity costs) е жертваната от всеки един стойност. В кривата на максималните производствени възможности (вж. фиг. 1) лесно се проследява стойността, която жертва икономическият в полза на политическия предприемач, и обратно. Очевидно е също, че дяловете на БВП, които двата сектора монополизират, са във функционална зависимост помежду си като части на едно цяло, т.е. БВП = 1. Това означава, че ако с X означим дела на частния сектор, то $y = 1 - x$ е съответно делът на публичния сектор. Лицето на четириъгълниците, които се вписват в сектора, ограничен от кривата на максималните производствени възможности, може да се представи като:

$$(2) \quad S = x(1 - x) = x - x^2.$$

Тази зависимост има максимум и той не е в граничните точки A_n и E_n . Неговата стойност е между тях и се разкрива чрез първата производна на диференциала:

$$dS = f'(x - x^2)dx$$

$$dS = 1 - 2x$$

Не е трудно да се определи, че максимумът е, когато $dS = 0$, при което $x = 0.5$ и $y = 0.5$. Равенството, изразено чрез $x = y$, е условието, че БВП се намира на границата на максималните производствени възможности. Стойността на този максимум е лицето на квадрата $OX_2B_nY_2$, чието динамично състояние е показано на фиг. 1.

Икономическият смисъл на посочените стойности се заключава в това, че в ограничения интервал от сектора между векторите OX_n и OY_n , в

който могат да се конституират либералната и комунистическата доктрина, нито една не може да осигури максимум на производствените възможности на икономическата система. Този максимум се постига, когато целият БВП, в т.ч. и за крайно потребление, осигуряван чрез частния и публичния сектор, е в пропорция, при която жертваната от икономическите и политическите предприемачи стойност съответства на $K_o = 0.5$. От фиг. 1 не е трудно да се види, че векторите OA_n и OC_n , които отразяват характера на обществения консенсус (социал-либерализъм или либерал-социализъм), трябва задължително да бъдат равни на векторите OX_n и OY_n . Когато кривата на производствените възможности се измества в посока североизток, размерът на БВП нараства, а когато се измества на югозапад - намалява. В този случай очевидно обществото трябва да заплати икономическата цена на пропуснатите ползи от политическите или икономическите предприемачи. Когато те са за сметка на политическите предприемачи, се блокират социалните функции на държавата, а когато са за сметка на икономическите предприемачи, се парализират техните социални функции. Например наложеният социал-либерален модел на българското общество като алтернатива на социалистическата крайност, без да се държи сметка за пропуснатите ползи, само през периода 1990-2009 г. имаше социална цена, надхвърляща 150 млрд. лв. пропуснати ползи.

Икономическите програми на политическите предприемачи вече 20 години не отразяват адекватно единството и борбата между либерал-социалната и социал-либералната алтернативи. Логично е да се очаква, че първата трябва да търси най-добрата алтернатива чрез публичния сектор. Съвсем естествено е втората да я намери чрез частния сектор. Компромисът от двете би трябвало да отразява условията за функциониране на икономиката през отделните периоди. В период на криза на националната икономика или отделни нейни сектори е естествено да се засилва ролята на ресурсите, присвоявани от правителството. При подем обществените очаквания трябва да се постигат чрез икономическите предприемачи от частния сектор. Очевидно тук е мястото на институциите, които определят общите правила и норми, защитаващи правата за икономическа реализация на собствеността в многообразието ѝ от форми. Тяхна е функцията да осигурят второто условие за постигане на оптималност-ефективност на размяната. Става дума да се постигне ефективност от разпределението на богатата и услугите, създавани от публичния и частния сектор. Преди да се спрем на тази страна на проблема, е целесъобразно да бъде обяснена логиката в протичането на процеса на устойчивото развитие на икономическата система.

От фиг. 1 се вижда, че това не е процес, който протича хаотично, а в съответствие с обективно действащи икономически закони, присъщи на

конкретния начин на производство. На буржоазното общество е присъщ законът за капиталистическия начин на производство на принадлежна стойност.³ На съвременните общества, характеризиращи се с публично-частно партньорство, присъщ става законът за производството на БВП. Тук този закон е обективен, проявява се като закономерност от темповете на растеж на БВП. Чрез него като измерител на мащабите на общественото производство то придобива характер на интегрираща за обществата ценност, защитена чрез адекватни за публичния и частния сектор механизми. Процесът на устойчиво развитие на икономическата система независимо от моментните ѝ колебания е нейното закономерно придвижване напред.

Граничният вектор OB_n (вж. фиг. 1) е центърът, около който се колебаят отклоненията, изразяващи действителния процес на устойчивото развитие на икономическата система. Това е закономерност, която отразява характера на икономическите политики при осъществяване на социал-либералните и либерал-социалните обществени доктрини. Тези политики протичат в полосите, определени от векторите OA_n и OC_n . Съвсем естествено е, че подсигурени с адекватни механизми, те са институционалната защита на процеса на устойчиво развитие. Същевременно в институционалната матрица от правила и норми икономическите и политическите предприемачи реализират индивидуалните модели за функциониране. Когато техните права на собственост са защитени от също такива адекватни механизми, индивидуалните им модели работят с нарастваща възвръщаемост. Израз на този процес е динамичното придвижване на границата на максималните производствени възможности в посоката, очертана от векторите OA_n и OC_n . Граничното състояние на идеалния модел се дефинира от вектора OB_n . Той е израз не само на изравнените във времето икономически политики, но и на пределната норма за сравнителна оценка на действителните резултати.

Графиката на фиг. 1, построена въз основа на реални данни от развитието на българската икономика през периода 1997-2008 г., които са представени на табл. 1, нагледно илюстрира действителните закономерности на тези процеси. Макроикономическите показатели от развитието на икономическата система по време на последните три правителства⁴ показват процес на устойчиво развитие. През целия период има реален растеж на БВП. Ако приемем за база неговата средна годишна стойност през 1997-2000 г., то през 2001-2005 г. има осигурен реален растеж от 63%, а през 2005-2008 г. - от 160% (вж. табл. 1).

³ Маркс, К. Съчинения, Т. 23. С., 1968.

⁴ Имат се предвид периодите: 1997-2001 г.; 2001-2005 г.; 2005-2009 г.

Таблица 1

Макроикономически показатели от развитието на българската икономика
(средногодишно през периода 1997-2008 г.)

№	Показатели	Мярка	Периоди		
			1997-2000 г.	2001-2004 г.	2005-2008 г.
1.	Брутен вътрешен продукт	млрд. лв.	20.7	33.9	53.8
	Темп на прираст при постоянна база първия период	%	-	63	160
1.1.	За крайно потребление	млрд. лв.	19.4	29.9	46.3
1.2.	За натрупване	млрд. лв.	3.2	7.2	19.5
	Дял от БВП	%	14.5	19.4	29.6
1.2.1.	Собствени източници	млрд. лв.	1.3	4.0	7.5
1.2.2.	Чуждестранни източници	млрд. лв.	1.9	3.2	12.0
2.	Приходи в консолидирания държавен бюджет	млрд. лв.	9.2	13.6	22.3
	Дял от БВП	%	44.7	40.0	41.5
3.	Брой заети лица средно на година (по национални сметки)	млн. бр.	3.239 ⁵	3.290	3.664
4.	Средна месечна работна заплата	лв.	224.5 ⁶	265.7	409.7
	Темп на прираст при постоянна база първия период	%	-	18	82
5.	Бруто образуване в основен капитал	млрд. лв.	4206 ⁶	6497	15 560
	Темп на прираст при постоянна база първия период	%	-	50	270
6	Пропорция крайно потребление – натрупване	%	85.6 : 14.4	80.6 : 19.4	70.4 : 29.6

Източник. Статистически годишник, 2009.

Факторите, определящи растежа, са натрупването на капитал и въвличането в производството на нова работна сила. По такъв начин се проявява и вторият икономически закон - законът за капиталистическото натрупване. Закономерността, чрез която той се идентифицира, е процесът на непрекъснато нарастване на функциониращите като капитал в производството работна сила и средства за производство. Увеличаването на работната сила в съответствие с този закон е неделимо от общия процес на капиталистическото натрупване. То се изразява в това, че една част от превърнатата в капитал-източник брутна добавена стойност трябва задължително да се превърне и се превръща в допълнителен

⁵ Данните са за 2000 г.

капитал-функция за заплащане цената на допълнително привлечената работна сила. През периода 2001-2004 г. тя е около 163 500 лица, или около 51 000 средногодишно, а през 2005-2008 г. - 374 000 човека, или 93 500 средногодишно. Търсенето на работна сила и средства за заплащане на труда нарастват в съответствие с темповете на увеличаване на функциониращия капитал, тъй като всяка година от изследвания период (1997-2008 г.):

- част от БВП е заделяна за капитализиране (увеличаване на активите);
- расте пазарното търсене на стоки и услуги за вътрешния пазар и износ, с което се стимулира натрупване с нарастващи мащаби. Същевременно с това се изменя пропорцията натрупване - крайно потребление;
- привличането на значителни чуждестранни инвестиции увеличава потребностите на натрупването от нова работна сила;
- реалният растеж на инвестициите за натрупване в активи се стимулира, от една страна, чрез растежа на БВП за крайно потребление и от друга, чрез отрицателен външно търговски баланс.

Описаните закономерности имат свои числови характеристики. Допълнително образуваният основен капитал средногодишно през периода 2001-2004 г. показва растеж на натрупването в дълготрайни активи в размер от 6.5 млрд. лв., което е около 1.5 пъти по-голямо от натрупването през 2000 г. През 2005-2008 г. тази стойност е 15.6 млрд. лв., или около 3.7 пъти повече спрямо 2000 г. Темпът на капиталобразуване през периода 2005-2008 г. изпреварва темпа на растеж на БВП и е приблизително равен на него през периода 2001-2004 г. (вж. табл. 2). Пропорцията крайно потребление – натрупване в БВП от 85.6% : 14.4% през 2000 г. се изменя значително, за да достигне 70.4% : 29.6% през 2005-2008 г. (вж. табл. 1). Размерът на чуждестранните инвестиции от 1.9 млрд. лв. средногодишно през първия период нараства на 3.2 млрд. лв. през втория и на около 12 млрд. лв. през третия период. През 2005-2008 г. чуждестранните инвестиции са около 61.5% от общия обем на натрупването.

Числовите характеристики на акселератора, чрез които се характеризира връзката между стойността на инвестициите, предназначена за изменение на крайното потребление (потребителските разходи), са показани на табл. 2. Коефициентът на акселерация (β), чрез който се изразява тази връзка, е определен чрез формула (3):

$$(3) \quad \beta = \frac{I_{(n-1)}}{БВП_{(кп)}}, \text{ където}$$

$I_{(n-1)}$ са инвестициите от предходната година, лв.;

$БВП_{(кп)}$ – абсолютният прираст на БВП за крайно потребление в текущата спрямо предходната година, лв.

Таблица 2

Параметри на акселератора

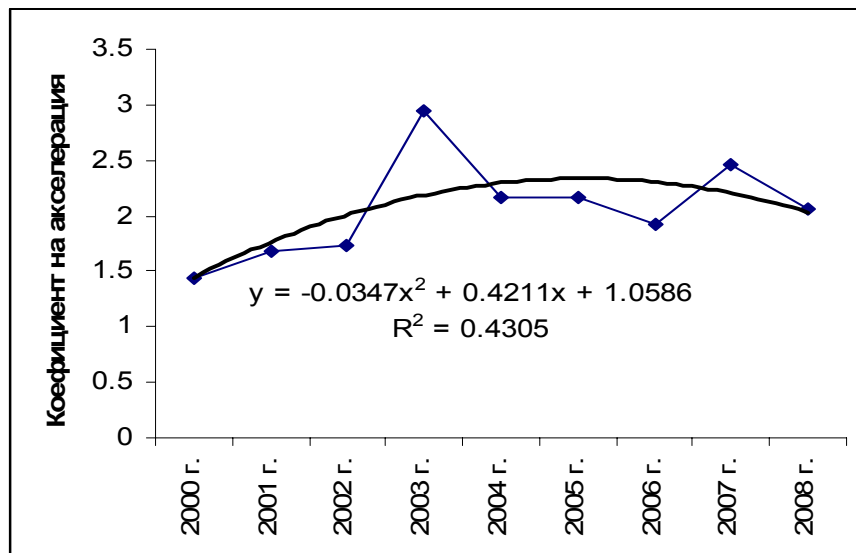
Показатели	Години								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
БВП за крайно потребление, млрд. лв.	23.3	25.8	28.9	30.9	34.0	37.7	42.9	48.2	56.3
Прираст на БВП за крайно потребление при верижна база, млрд. лв.	-	2.5	3.1	2.0	3.1	3.7	5.2	5.2	8.1
Бруто образуване в основен капитал, млрд. лв.	4.2	5.4	5.9	6.7	8.0	10.3	12.8	16.8	22.2
Коефициент на акселерация (β)	1.44	1.68	1.74	2.95	2.16	2.16	1.92	2.46	2.07

Източник. Статистически годишник 2009 г.

По своята същност посоченото отношение е израз на закономерностите от проявлението на закона за капиталистическото натрупване. Това е известният в икономическата теория принцип на акселерацията - динамиката на потребителските разходи въздейства върху обема на инвестициите. По-точно е да се каже, че динамичният ръст на потребителските разходи стимулира инвестиционната активност, и обратно.

Фигура 2

Закономерности в изменението на коефициента на акселерация през периода 2000-2008 г.

Коефициентът на акселерация (β) е числов израз на връзката между прираста на БВП за крайно потребление ($БВП_{кп}$) и сумата на натрупаните в резултат от инвестиционния процес бруто основни капитали ($I_{(n-1)}$) през предходния период. През целия изследван период след 2000 г. коефициентът на акселерация заема стойности между 1.44 и 2.95. Икономическата същност на тези числови стойности като критерии за оценка на механизмите за достигане целите от превръщането на принципа на акселерация в обществена ценност може да се представи така: стимулирането чрез икономическите механизми на крайното потребление с единица стойност е мотивирало инвестиционната активност в порядъка от 1.44 до 2.95 единици стойност. Тенденцията на развитие на коефициента на акселерация за изследвания период се описва с полином от втора степен (вж. фиг. 2).

Изложеното позволява да се оценят социалните действия на икономическите и политическите предприемачи. Това е онази тяхна активност, която се е мотивирала от поставените цели и съзнанието за средствата за тяхното постигане. Оценката им през призмата на закона за производството на БВП и закона за капиталистическото натрупване дава основание за няколко съществени констатации. През целия изследван период привличането в бизнеса на нова работна сила е около 53 хил. човека средногодишно е резултат от образувания допълнителен основен капитал от около 3. млрд. лв. Растежът на БВП през този период от 2.6 пъти се дължи на двата фактора – капитал и работна сила. Проверката чрез производствената функция на Коб-Дъглас показва, че ръстът е осигуряван чрез прякото участие на капитала с около 71% и от допълнително привлечената работна сила с около 29%.⁶ Рязкото увеличаване на капитала чрез тази пропорция в края на периода прави недостатъчна по нейното количество и качество работната сила, която да го обслужва. Поради повишеното търсене цената ѝ нараства с около 2.4 пъти. Поради относително високата цена на работната сила в края на този период и породилата се към средата на 2008 г. финансова, а след това и икономическа криза стремежът към натрупване в България отслабва. Заедно с това стартира процес на премахване на диспропорцията между капитал и работна сила до ниво, което да съответства на потребностите на бизнеса. Затова съвсем естествено започва процес, който се характеризира със следното: *все по-малка част от дохода отива за капитализиране; значителен дял от кредитите не се обслужват чрез доход, а чрез ипотеките; натрупването чрез собствени и чужди инвестиции отслабва възходящото движение на цената на работната сила и започва да се трансформира в низходящо.*

---

⁶ Функцията на Коб-Дъглас има вида: $y = 3,7114.C^{0,7103}L^{0,2897}$, където C и L са взаимно зависимите променливи "капитал" и "работна сила".

В този процес няма нищо случайно. Той е обективен и е израз на закона за капиталистическото производство на БВП като присъщ за съвременните общества закон. Устойчиво развиващото се във времето по този закон обществено производство се осъществява в съответствие с целта на капиталистическия начин на производство да се натрупва. Поради това процесът може да бъде представен и така: *законът за капиталистическия начин на производство на БВП е в основата на действащия със силата на закон процес на натрупване*, защото натрупването е защитена от институциите на съвременните общества ценност. То изразява процеса на капитализиране на част от доходите под формата на дълготрайни и краткотрайни активи. Съотношението между бруто образувания основен капитал и допълнителния труд за неговото производствено потребление при натрупването е пропорция между винаги зависещи една от друга величини. Когато този капитал нараства достатъчно бързо, той става производителен за нов БВП, а когато той задейства и допълнителна работна сила, нейната цена започва да се покачва. Така делът на доходите от труд в брутната добавена стойност се повишава за сметка на доходите от собственост. Щом намаляването последните падне до равнището, което отдалечава във времето откупването на инвестициите, се променят и социалните действия на икономическите и политическите предприемачи. Започва трансформация от социални действия, мотивирани от икономика, намираща се в подем, към такива, мотивирани от икономика с намаляващи темповете на растеж.

Оценка на социалното равновесие в икономическата система на обществото

Управлението на социалния компромис, без да се нарушават допустимите граници на производствените възможности на икономиката, е второто условие за функциониране на модела. Когато се постави въпросът за компромиса между икономическите и политическите предприемачи, се има предвид двете страни да поемат върху себе си такива пропуснати ползи, които да не поставят икономическата система на обществото извън границите на производствените ѝ възможности. Не трябва да се нарушават и критериите за справедливо разпределение на доходите за крайно потребление между тях.

Във всички досегашни изследвания въпросът за справедливото разпределение на доходите винаги се свързва с индивидуалното им потребление. Първи опит за такава социално-икономическа оценка прави В. Парето през 1897 г. Именно той установява обща закономерност на тяхното разпределение в обществата с капиталистически начин на производство. Нещо повече, откритата от него закономерност се оказва присъща както за чисто феодалните общества, така и за тези, които към края на XIX век се характеризират с преобладаващо феодални или ранно капиталистически производствени отношения – Флоренция в епохата на Възраждането, Базел през Средно-

вековието и т.н. Чрез разкриване на закономерностите в разпределението на индивидуалните доходи по стратификационни групи в края на XIX век Парето прави важни по своя характер изводи за развитието на икономиката и обществото.⁷ Като обработва статистически данни от различни общества, той съставя кумулативни редове на разпределение, които показват броя на лицата с доход, попадащи в групи с общи размерни величини. От построените графики авторът разкрива, че в преобладаващите случаи кривите, отразяващи разпределението на дохода, си приличат и могат да се изразят с уравнение на хипербола от вида:

$$(4) \quad y = \frac{A}{(x - a)^\alpha}, \text{ където:}$$

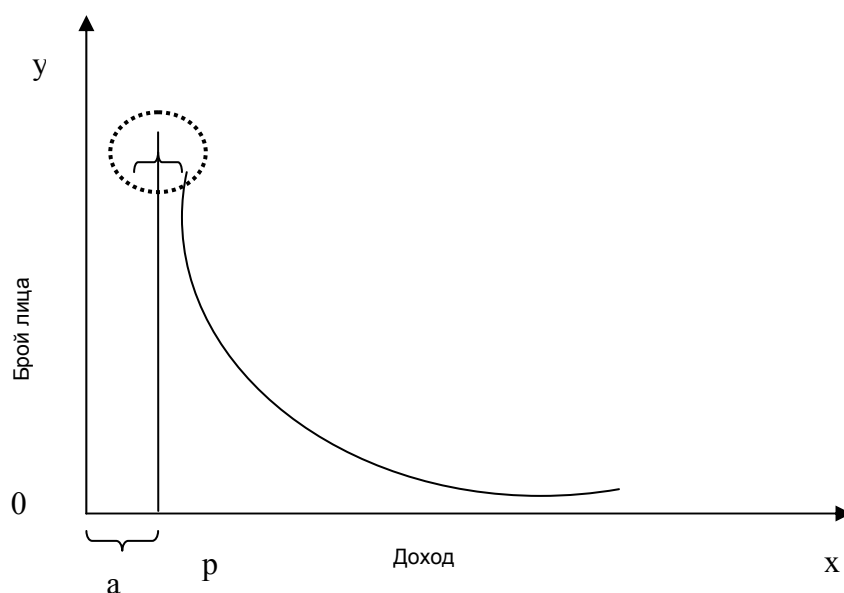
a е минималният доход, от който започва кривата на разпределение на доходите;

A и α - параметрите на уравнението.

Кривата на Парето в нейния чист вид е представена на фиг. 3.

Фигура 3

Крива на разпределение на доходите

⁷ DePietri-Tonelli, A. Vilfredo Pareto: Neoclassical Synthesis of Economics and Sociology. Macmillan, 1994.

Ако ординатата y се пренесе в точка P , то $a = 0$ и уравнението придобива вида:

$$(5) \quad y = \frac{A}{x^\alpha} \text{ или } y = A \cdot x^{-\alpha}, \text{ или } \log y = \log A - \alpha \log x.$$

Това е и обикновено използваната за научни анализи разновидност на кривата на Парето. Оскар Ланге, когото икономическата теория причислява към авторитетите на иконометрията заедно с Курно, Джевонс, Маршал и т.н., след като изследва кривите на разпределение на доходите в САЩ през 1919 г. и в Англия през 1911-1912 г., определя за САЩ логаритмична функция от вида: $\log y = 9,28462 - 1,69672 \log x$, а за Англия съответно $\log y = 9,618 - 1,5 \log x$. Получените числени стойности на параметъра α от Ланге се намират в границите, които дефинира и Парето, а именно от 1.2 до 1.9. Тъй като средната величина по Парето е около 1.5, Ланге заключава, че параметърът $\alpha = 1.5$ може да се приеме за мярка на обществено приемливо неравенство по разпределението на дохода. За него това е показател на еластичността, с която се осъществява намаляването на броя на лицата при преминаване от по-ниска към по-висока доходна група.⁸ Потвърждението от двамата автори за величина на $\alpha = 1.5$ като открита от Парето закономерност не предизвиква съмнение за достоверност. Още повече, че с тази закономерност не се показва действителната връзка между броя на лицата, имащи не по-малък от "X" доход, а някаква средна стойност на математическо очакване.

По-важен е социологическият извод на Парето. Той прави опит да формулира социално-икономически закон на разпределението, чието проявление е като естествен природен закон, действащ във всички времена и при всякакъв начин на производство. Свеждайки естествените процеси до естествен социално-икономически закон, Парето прави извода, че всички социални реформи, насочени към отстраняване на неравенството, предварително са обречени на неуспех. Според него, тъй като съществуват тенденции за това, че доходите сред населението се разпределят по определена форма, то всички изменения в една част на кривата се отразяват на други нейни части. В крайна сметка обществото след всяко разпределение се връща към нормалната си форма по същия начин, както разтворите от някои соли възстановяват хомогенността на структурата си от еднородни кристали.⁹

В икономическата социология са известни многочислени тълкувания на закона на Парето – като се започне от крайното му отрицание и се стигне до крайното възхищение. Според Ланге с този закон той се превръща в

⁸ Ланге, О. Введение в Економетрику. Москва, 1964.

⁹ Парето, В. Цит. съч.

идеолог на италианския фашизъм.¹⁰ Идеологизирането на проблема е съвсем естествено, като се има предвид, че през 1953 г. О. Ланге е икономическият авторитет в комунистическа Полша. Според Г. Дейвис, ако във формулата на Парето коефициентът на еластичност (α) е равен на 1.5, това е показател, че обществото се намира в състояние на социално равновесие. Ако използваме въведените в това изследване категории за устойчиво развитие, обществото е в състояние на устойчивост, тъй като неговите полярни противоположности са в състояние на единство. Тълкувателното значение на коефициента $\alpha = 1.5$ обаче е на О. Ланге. Ако действителните стойности са далеч под 1.5, обществото е заплашено от фашизъм или друга недемократична форма на натиск върху имуществените класи. Когато е значително над 1.5, се стига до социална революция. Напомняме тези научни факти, защото възниква основателният научен проблем: *действително ли има закон, според който се осъществяват разпределителните процеси; закономерността, чрез която законът се проявява, наистина ли се изразява чрез социално равновесие при $\alpha \approx 1.5$ и неравновесие при отклонение на стойностите му в посока над и под тази величина.*

Въпросът, разбира се, не се поставя за първи път в икономическата наука. Внимателният прочит обаче показва, че това, което намираме в отделните автори при търсените от тях отговори, е стремежът им да защитят определени ценности, които са консолидиращи за развитието на икономическите системи на изследваните от тях общества. Така Г. Дейвис, като защитава либералния характер на американското общество през 20-те години на миналия век, намира простия отговор - законът на Парето не е нищо друго освен закономерност в разпределение на индивидуалните доходи, произтичаща от икономическата реализация на индивидуалните човешки способности. Негов е и изводът, че съществува точно определено значение на коефициента α , което отразява нормалното условие за социално равновесие от икономическите политики за разпределение на индивидуалните доходи. Тези икономически политики обаче се правят от политическите предприемачи, една от социалните функции на които е управлението на публичния сектор, и икономическите предприемачи, чието поле на действие е основно частният сектор на социал-либералните и либерал-социалните общества.

Ако коефициентът $\alpha \approx 1.5$ е онзи център, около който законът на Парето се проявява като закономерност в равнището на получаваните индивидуални доходи в резултат от естествения закон за разпределение на способностите, то това трябва да бъде вярно и за начина за разпределение на крайните доходи между икономическите и политическите

---

¹⁰ Ланге, О. Цит. съч.

предприемачи. Те също трябва да са резултат от действието на естествени и обществени закони, под влиянието на които са се развили техните способности да изпълняват определени социални функции в обществото.

Не е достатъчно да се каже, че законът на Парето и неговото използване в защита на либералната икономическа система от Г. Дейвис служи за “целите на апологетиката на капиталистическата система и съществуващите в нея начини за разпределение на доходите”, както твърди Ланге.¹¹ Трябват научни доказателства за това дали съществуват закономерности, които да отразяват обективното действие на закона за подоходното разпределение и в сегашните исторически условия. Както вече подчертахме, те придават съвсем друг характер на основното противоречие на съвременните общества. За капиталистическите общества от края на XIX и началото на XX век основното противоречие е “обществен характер на производството и частно капиталистически начин на разпределението”.¹² На него съответстват разпределителни процеси, които действително се стимулират от институции, защитаващи естествените способности към предприемачество. Индивидите в това направление са основна ценност и съвсем естествено е те да бъдат изучавани като крайни потребители, чиито доходи се дължат на естествено заложените у тях дарби.

Основното противоречие на съвременните общества обаче вече е *обществен характер на производството и смесен публично-частен характер на разпределението на БВП за крайно разпределение от индивидите*. Това противоречие се персонифицира в отношение между икономическите и политическите предприемачи. Отношенията между тях са по повод собствеността върху произвеждания БВП. Те са исторически продукт на цивилизацията и се разкриват в процеса на размяната. Казано по друг начин, новосъздадената в процеса на общественото производство стойност се разкрива чрез разменната стойност, която всеки от двата субекта присвоява от този начин на разделение на труда между тях. Самото разделение се защитава от института на собствеността и институции, точно определящи правата на собственост върху резултатите от дейността на двата субекта. Когато присвояваните от тези субекти крайни доходи съответстват на действителните им социални роли в обществото, институциите ще работят с нарастваща възвръщаемост.

В същото време и индивидуалните модели на икономическите и политическите предприемачи, които се развиват в рамките на институционалната матрица от правила и норми, са с целева функция “по всякакъв

---

¹¹ Ланге, О. Цит. съч.

¹² Маркс, К. Цит. съч.

начин да спечелят състезанието”.¹³ За да се разпределят доходи като разменни стойности, те трябва да бъдат произведени. Посочените субекти, както вече видяхме, са двете персонифицирани страни, които трябва така да задействат публичния и частния сектор, че производството на БВП да се намира на границата на производствените възможности на икономическата система. Законът за капиталистическия начин на производство на БВП като израз на стремежа на двата субекта да притежават в свое владение все повече и повече сега вече може да бъде разгледан и от друга страна – колко е справедливо да присвоява единият и колко другият. Не е трудно да се направи това, ако поставим оптималния размер на коефициента на жертваната стойност ($K_0 = 0.5$) в аналитичната формула на идеалния модел, т.е.:

$$(6) \quad m_{\text{чс}} = \frac{\text{БВП}}{1 + K_0} - I = \frac{\text{БВП}}{1 + 0,5} - I = 0,666 \cdot \text{БВП} - I .$$

Не е трудно да се оцени, че в това икономическо отношение социалното равновесие от разпределението на БВП между икономическия и политическия предприемач се проявява като закономерност под формата на отрезово уравнение на права.

В разпределителния механизъм, чрез който икономическите и политическите предприемачи присвояват в свое разпореждане БВП за крайно потребление, величината на $\alpha = 1 + K_0 = 1,5$ не е случайна. Тя е параметърът, който показва допустимата мяра в отклонението на доходите, гарантираща социалното равновесие между двата субекта при изпълнение на социалните им роли. Границите на неговите действителни стойности вече също могат да бъдат дефинирани $1 < \alpha < 2$. Когато $\alpha \rightarrow 2$, обществата клонят към крайния комунизъм. Обратно, когато $\alpha \rightarrow 1$, те клонят към крайния либерализъм. Отношението $a = \frac{1}{\alpha} = \frac{1}{1,5} = 0,666$ в идеалния

модел става значим параметър за управлението на процеса на социално-икономическото равновесие между тях. В социал-либералните общества,

чийто разпределителен механизъм в идеалния модел е $m_{\text{чс}} = \frac{\text{БВП}}{1 + K_0} - I$, а

числовият израз $a = \frac{1}{1 + K_0} = 0,666$, означава, че делът на присвоявания

краен продукт от частния сектор и неговото разпределение чрез пазарните

---

¹³ Норт, Д. Институции, институционална промяна и икономически резултати. С., 2000.

механизми е рационално да има горна граница $\frac{2}{3}$ от БВП. Достигането на реално равнище от $\frac{1}{2}$ до $\frac{2}{3}$ е онази полоса, която определя мярката на позволено поведение на тези, които осъществяват социал-либералната доктрина.

В либерал-социалните общества разпределителен механизъм, оценяван чрез $m_{nc} = \frac{БВП}{1 + K_0} - I$, е огледален образ на посочения. Тук грани-

ците, които определят мярката на позволено поведение, също трябва да бъде в тези параметри. Различието е, че $\frac{2}{3}$ от присвояването и разпределението на БВП се рационализират от публичния сектор чрез присъщите за него планово-координационни механизми. Очевидно полосата на либерал-социалната доктрина също е ограничена, но вече чрез $\frac{2}{3}$ от БВП, които публичният сектор не бива да надвишава. Ограничаването на параметъра α в границите от 1 до 2 има реален икономически смисъл. Той параметризира онзи компромис, който правят двата субекта, като жертват определена стойност, за да има социално равновесие. Без него противоречията прерастват в конфликти, чието разрешаване твърде често е с непредвидими последици. Когато жертваната стойност $K_0 = 0$, параметърът $a = \alpha = 1$. Тогава целият БВП за крайно потребление става собственост на единия или другия субект. Тази собственост може да се добие или чрез механизмите на тоталитарната държава, или чрез неограничена свобода на пазарите. Подобни варианти на социално равновесие са отречени от историческото развитие на обществата. Когато жертваната стойност $K_0 = 1$, коефициентът, чрез който ще се индикира социалното равновесие, ще придобие стойност $\alpha = 1 + K_0 = 2$. Тогава параметърът a на отрезовото уравнение получава стойност $a = \frac{1}{\alpha} = 0,5$.

Тази крайност индикира друга посока за търсене на социално равновесие. Тя ще трябва да бъде съобразявана както с обществените условия, създавани през съответния исторически период, така и с равнището на отклонение на социалното равновесие от неговия оптимум при параметър $a = 0,666$. Когато неговата величина е на горната теоретична граница, т.е.

когато коефициентът $a = \frac{1}{\alpha} = \frac{1}{2} = 0,5$, това е индикатор, че основното

противоречие “обществен характер на производството и смесено публично-частен характер на образуване на доходите за крайно потребление” се персонифицира чрез прекомерната власт от страна на единия от двата субекта, което е признак, че в обществото са намерили условия за

социален конфликт. Техният характер се определя от същността на главното противоречие, което се е породило в границите на проявление на основното противоречие. Това е обективна реалност, защото, когато в либерал-социалния модел например $a = 0,5$, той фиксира претоварена от функции държава. Съвсем естествено при тази реалност е политическите предприемачи да получат прекалено голяма икономическа власт. Закономерно е и очакването главното противоречие да се търси в публичния сектор. Тук то се персонифицира в определени социални действия на политическите предприемачи като “управляващи” и на потребителите на публични блага като “управлявани”.

Планово-координационните механизми, използвани от политическите предприемачи при този модел, са с по-значима роля спрямо свободния двустранен контракт, който е типичен за пазара. Икономиката на публичния сектор става основен проблем на обществото, и то не защото някой го иска, а защото е естествен продукт от възприетия модел за управление. Такъв значим проблем в икономиката на публичния сектор например стана в началото на 80-те години на миналия век във Великобритания. Социалният конфликт тук беше туширан чрез социални действия на политическите предприемачи, които намалиха разходите на правителството от 45 на 40% от произведения БВП. Икономиките на всички бивши социалистически страни в края на миналия век попаднаха в ситуация на социално неравновесие от претоварените от функции бюджети на държавите. Именно то породило и социалните конфликти между политическите и икономическите предприемачи. Те бяха с такъв социален заряд, че доведоха до срив на икономическите системи на тези страни, като в крайна сметка и двата субекта се оказаха губещи.

Проблеми от същия характер имаше в Швеция през 1995-1999 г., чиито правителствени разходи достигнаха 65% от БВП. Към края на 2007 г. икономическите конфликти, породени от социалното неравновесие в разпределението на крайните доходи, обхванаха целия Европейски съюз. Ако се използва терминологичният апарат на Р. Коуз,¹⁴ напреженията дойдоха от прекомерния апетит на политическите предприемачи да разпределят все повече и повече БВП, което не може да не доведе до бюрократизиране на държавния апарат.

Когато социалното равновесие се измества към коефициент $a = 0,5$, напрежения се порождават и в обществата от социал-либерален тип. Тук те обаче са продукт от прекомерното предоверяване на пазарните сили и обществените институции за тяхната защита. Очевидно в случая социалното неравновесие е продукт на неограничената свобода на икономическите предприемачи на целия пазар или на отделни негови сектори.

---

¹⁴ Coase, R. The Firm The Market and The Law. Chicago, 1988.

Частичната рецесия, която обхвана САЩ през 2006 г., финансовата криза през 2007 г. и икономическата през 2008 г. са израз на този тип социално неравновесие.¹⁵ Поради глобализацията на финансовите пазари кризата рефлектира в почти всички държави, прераствайки в световна.

Параметризирането на социалното равновесие в посочените граници и индикациите, които дава всяка конкретно достигната стойност на параметъра (a), позволява да се твърди, че социалното равновесие може да бъде управлявано чрез адекватни икономически политики.

Постигането на оптимална пропорция между дяловете от БВП за крайно потребление от икономическите и политическите предприемачи практически се свежда до оценка на всеки дял спрямо предварително зададено гранично състояние. Например действителната пропорция, която е достигната през изследваните периоди в България, се е формирала като закономерност, изразена чрез отрезови уравнения на права от вида, показан на табл. 3.

Таблица 3

Уравнения на социалното равновесие при формиране доходите за крайно и производствено потребление

Периоди	Действителни параметри на $m = \frac{БВП}{1 + K_0} - И$	Жертвана стойност (K_0)
1997-2000 г.	$m_{nc} = 0,5072БВП - 1,3$	0,9714
	$m_{чс} = 0,6183БВП - 1,3$	0,6172
2001-2004 г.	$m_{nc} = 0,5192БВП - 4,0$	0,9261
	$m_{чс} = 0,7168БВП - 4,0$	0,3951
2005-2008 г.	$m_{nc} = 0,5539БВП - 7,5$	0,8054
	$m_{nc} = 0,7249БВП - 7,5$	0,3795

¹⁵ Финансовата криза, която започна в САЩ и засегна "Лемън брадърс", "AIG" и други финансови институции, а впоследствие бързо се пренесе и в редица други страни. Тя принуди Федералния резерв на САЩ да се намеси в опита си да избегне фалита на някои институции. Той изигра ключова роля при закупуването на изправената пред фалит инвестиционна банка "Блеър Стърнс" от "Джей Пи Морган", както и на "Мерил Линч" от "Банк оф Америка" и отпусна кредит от 85 млрд. USD на застрахователната компания "AIG", за да избегне нейния фалит, както и заделянето от САЩ на 700 млрд. USD за спасителен план по овладяването на кризата и финансовата система. Друг пример е решението на Белгия, Холандия и Люксембург да инжектират общо 11.2 млрд. EUR в банка "FORTIS" с цел успокоението на клиентите и финансовите пазари. Правителството на Исландия пое контрола върху третата по големина банка в страната "Глитнер" и т.н.

Уравненията изразяват социалното равновесие от производственото и крайното потребление на БВП чрез механизмите за управление на публичния и частния сектор. Както и трябва да се очаква, това разпределение ще бъде толкова справедливо, колкото е позволявала ценностната система, въз основа на която са били изградени тези механизми. Съвсем естествено е, че и индивидуалните модели на икономическите и политическите предприемачи са имали възможността да функционират с такава нарастваща възвръщаемост, доколкото са позволявали правилата и нормите в тези механизми. Параметрите на коефициента (a) и на жертваната от двата субекта стойност (K_0) показват по недвусмислен начин, че икономическата система на България се развива в съответствие с ценности, присъщи на социал-либералните общества. През целия наблюдаван период тези ценности са защитавани с механизми, които са осигурявали не само стимулиране на пазарния характер на икономиката, но и разпределителни процеси, базиращи се на относителните пазарни цени на стоките и услугите, формирани на съответните пазари.

Казано по друг начин, стойностите на параметрите показват прекомерните очаквания, които са възлагани на пазарните сили през целия период. Икономическата среда, която се формира в нашата страна през 1997-2008 г., благоприятства големите очаквания да се свързват със стимули за икономическите предприемачи. Това е среда, създадена от българската и европейските икономики, които през този период са в подем. Поради това съвсем нормално през целия период последователно се създават стимули за бизнеса, за увеличаване на заетостта, за нови технологии, носители на които са чуждестранните инвеститори, и т.н.

Извън погледа на политическите предприемачи остава обаче задълбочаващото се социално неравновесие. То е обективна закономерност в резултат от социалните действия на двата субекта, мотивирани от неограничената в много сектори на икономиката свобода за икономическа дейност. Този процес се подпомага и от недостатъчния административен капацитет на институционализираните държавни структури да се справят с негативните последици от действието на пазарните сили. Валутният борд, който действа от 1997 г., спасява финансовата система на България от криза. Поради това икономическата система до известна степен е защитена от вредни ефекти, присъщи на социал-либералните общества, някои от които вече споменахме. Той обаче не беше достатъчен, за да се създаде усещането за справедливост на механизмите за защита правата на собственост и другите две естествени човешки права, обявени като част от ценностната система – право на живот и право на свобода.

Съвсем закономерно в рамките на основното икономическо противоречие, което е характерно за българското общество през този период, се прояви и главното – между *индивидуалната потребност от публични блага и услуги и сметно-бюджетния механизъм за тяхното финансиране*.

Неговият характер тук не е обект на детайлно разглеждане, а само го споменаваме, за да подчертаем, че полярните противоположности – политически - икономически предприемачи в основното и бюрокрация - граждани в главното противоречие, съвсем закономерно чрез институционалните промени са доведени до състояние на социални конфликти. В това няма нищо драматично, ако чрез механизмите за тяхното решаване се дава шанс на полярните противоположности да ги разрешат и да излязат от тях като печеливши. За съжаление през целия период гражданите като полярна противоположност в главното противоречие непрекъснато се оказваха губещата страна при всеки възникнал социален конфликт. В ситуация на губещи се оказваха в края на периода и икономическите предприемачи като полярна противоположност на политическите в основното противоречие. Припомняме само някои от тях: социалните конфликти, породени от масовата и мениджърската приватизация през периода 1997-2000 г.; социалното недоволство от институционалните промени, чрез които се осъществи приватизацията на енергоразпределителните държавни предприятия, водоснабдителни и канализационни дружества, общински предприятия за благоустройство и комунална дейност и т.н. през периода 2000-2004 г.; социалните протести на работещите в здравната система, МВР, системата на горите и образованието през периода 2005-2008 г., и т.н.

Възникналите социални конфликти са реален израз на нарушеното социално равновесие в българското общество. Те свидетелстват за това, че дори и в случай на ефикасно развиваща се икономическа система през 1997-2008 г., тя се оказва несправедлива. Институциите, защитаващи през този период социал-либерални ценности, дават шанс за нарастваща възвръщаемост на индивидуалните модели на икономическите предприемачи от частния сектор. Същевременно те не осигуряват нарастваща възвръщаемост на индивидуалните модели от публичния сектор. В крайна сметка се стига до социално равновесие, което е с конфликтен заряд.

Устойчивостта на социалното равновесие ще бъде налице, когато коефициентът на жертваната стойност в идеалния социал-либерален модел на обществото е $K_0 = 0,5$. При тази стойност параметърът за оценка на еластичността на разпределителния процес между икономическите и политическите предприемачи е $a = 0,666$. Това съответства както на целите на капиталистическия начин на производство да развива производителните сили чрез капитализация, т.е. непрекъснатото нарастване на факторите за производство, така и на консенсусния характер на съвременните два модела за организационно устройство на модерните общества.

Колкото и либералната доктрина да абсолютизира ролята на пазара и пазарния механизъм за функционирането на икономическата структура на обществото и потенциала му за регулатор на разменните отношения, действителността е друга. Тя се разкрива чрез обективната закономерност

за увеличаване ролята на държавата и нейната политическа структура като присвояващ субект на ресурси чрез организирания от нея публичен сектор. Нараства и делът на разпределените ресурси чрез централизация и командно-административни механизъм. На срещуположния полюс са представителите на комунистическата доктрина. Колкото и да се абсолютизира чрез тази доктрина ролята на държавата и нейната политическа структура в тези процеси, всеобща е закономерността за съхраняване значимостта на пазара с неговия ценови механизъм върху разпределителните процеси. Следователно нещата опират до осигуряване на социалното равновесие, което не е постигнато през периода 1997-2008 г. Жертваната стойност от страна на публичния сектор е близо до границата на критичното състояние. Това е реалният израз на икономическите политики на политическите предприемачи, която те са реализирали чрез използваните икономически механизми. Например през 1997-2000 г. жертваната стойност е $K_0 = 0,9714$. През следващите два периода стойностите на K_0 са съответно 0.9261 и 0.8054, т.е. твърде далеч от оптималното – 0.5, което е индикатор, че производствените възможности на икономическата система на българското общество са се развили в полосата, определяна от векторите OX_n и OA_n (вж. фиг.1). Техните значения клонят към единица и показват нещо не твърде оптимистично - че икономическата система се е развивала приблизително по вектора OX_n , т.е. по ценностите на крайната либерална доктрина, която е отречена от историческия опит на обществата.

Изходът за излизане на българското общество от такъв тип социално равновесие е в осъществяването на реални икономически политики за пренасочване на финансови ресурси към публичния сектор. Този процес, разбира се, трябва да се съпътства и от политики за привеждане на дейностите в отделните негови сфери до тези на целево-рационалното публично предприятие, т.е: в началото на всяка предприемаческа активност – встъпителен баланс; в началото на всяко стопанско действие – пресмятане; при контрола и проверката на целесъобразността – последваща калкулация; при приключване на оборотния цикъл – краен баланс и установяване на ползата.

4.II.2010 г.